

I.
TEORETSKE POZICIJE
POSTFORDIZMA

KAPITALIZEM, MIGRACIJE IN DRUŽBENI BOJI

UVODNE OPOMBE K TEORIJ AVTONOMIJE MIGRACIJ

SANDRO MEZZADRA

*Fiet uti nusquam possit consistere finis
Effugiumque fugae proletat copia semper*
Lukrecij, *De rerum natura*, I, v. 982 s.

1.

Migracije in kapitalizem: rekli bi, da gre za kompleksno temo.¹ Toda množstvo problematik, ki naj bi jih obravnavali pod tem naslovom, tako v zgodovinski kakor v teoretski perspektivi, je prej takšno, da nam ob njem poskoči srčni utrip. Začeli bomo torej tako, da bomo najprej zožili tematsko polje, ki mu je ta poseg namenjen. Splošni kontekst, v katerega bi rad umestil svoj razmislek, je orisan v seriji raziskav o mobilnosti dela v zgodovinskem kapitalizmu.² Te raziskave so pokazale, kako je sam kapitalizem zaznamovan s strukturno napetostjo med množstvom subjektivnih praks, v katerem se izraža prav mobilnost dela, kar moramo seveda razumeti tudi v smislu punktualnih odgovorov na nenehno revolucioniranje »tradicionalnih« družbenih ureditev, ki ga določa kapitalistični razvoj, in poskusom, da bi kapital – s pglavitnim posredovanjem države – nad njimi uveljavil »despotski« nadzor. Iz te napetosti izhajajo tako kompleksni dispozitiv, ki je istočasno dispozitiv uvrednotenja [valorizzazione] in obrzdanja [imbrigliamento] mobilnosti dela, kot specifične forme subjektivnosti, ki tej mobilnosti ustrezajo.³ Migracije v tej perspektivi vzpostavljajo pglavitno polje raziskovanja: lahko bi rekli, da ni kapitalizma brez migracij, in režim nadzora migracij (mobilnosti dela), ki se v določenih zgodovinskih okoliščinah od časa do časa uveljavlja, predstavlja ključ, ki nam omogoča, da s specifičnega, pa vendar paradigmatške

¹ Tekst je predelano poročilo, ki sem ga predstavil na mednarodnem simpoziju »Indeterminate! Kommunismus« v Frankfurtu od 7. do 9. novembra 2003. [Vse opombe v oglatih oklepajih in vrvki v tekstu so prevajalski.]

² Cf. posebej Moulier Boutang 2002; cf. tudi Mezzadra 2001, 2. pogl.

³ Cf. Read 2003, posebej 1. pogl.

ga gledišča rekonstruiramo skupne forme podreditve dela kapitalu, s tem ko hkrati ponudi privilegirano perspektivo, s katere lahko razumemo transformacije v razredni sestavi. Izhajajoč iz raziskav tega tipa nas je v teh letih mnogo – na različnih celinah in pogosto neodvisno drug od drugega – poskušalo razviti tezo o *avtonomiji migracij*, s to formulo pa smo skušali pokazati tako ireduktibilnost sodobnih migracijskih gibanj na »zakone« ponudbe in povpraševanja, ki obvladujejo mednarodno delitev dela, kot tudi na presežek praks in subjektivnih zahtev, izraženih v njih glede na »objektivne vzroke«, ki jih določajo. Kar sledi, so nekatera uvodna in zelo shematična razmišljanja, z namenom poglobitve in dodatnih pojasnitev te teze ter s posebnim pogledom na posledice, ki iz nje izhajajo s teoretsko-političnega vidika. Če namreč izhajamo iz domneve, da je reprezentacija migrantskih gibanj znotraj okvira obvladovanja »migracijskih tokov« v krizi (ta je danes posebej očitna, tako če »upoštevamo zahteve podjetnikov«, kot če »smo soočeni s subjektivnimi nameni migrantov«), potem teza o avtonomiji migracij predstavlja radikalen izziv vsaki migracijski politiki, osredotočeni na koncept in vidik *integracije*.⁴

2.

Če poskušamo na kratko rekonstruirati način razvoja mednarodnih *mainstream* raziskav migracij v zadnjih dvajsetih letih, moramo predvsem poudariti, da je teza o avtonomiji migracij že doživela vsaj delno priznanje. Stephen Castles in Mark J. Miller v knjigi *The Age of Migration*, ki je dobila že svojo tretjo izdajo in se uvrstila v »klasiko« na tem področju, na primer pišeta:

Značilnost migracij je lahko tudi njihova relativna avtonomija, se pravi, da se lahko razvijajo neodvisno od vladnih politik. [...] Uradne politike pogosto zgrešijo svoje cilje in lahko prej dosežejo nasprotno učinke od želenih. Poleg vlad so ljudje tisti, ki dajejo obliko mednarodnim migracijam: bistveno vlogo pri določanju migracijskega procesa igrajo odločitve posameznikov, družin in skupnosti, ki so pogosto sprejete na podlagi nepopolnih informacij in pri zelo zoženem obsegu alternativ, ki jih imajo na voljo.⁵

Neoklasični teoretski modeli, ki so v ekonomskih in/ali demografskih izrazih zastareli, saj so razumevanje migracij zvajali nazaj v okvir kombiniranega delovanja »objektivnih« dejavnikov *push* in *pull*, so doživeli obsežne kritike in malo je tistih, ki danes spet dosledno podpirajo njihovo uporabo. Interdisciplinarni pristop je v današnjem času pravilo, teorija

⁴ Raimondi in Ricciardi 2004, posebej str. 11.

⁵ Castles in Miller 2003, 278.

»migracijskih sistemov« terja pozornost glede zgodovinske gostote gibanj populacij, medtem ko je prispevek antropologov vodil k raziskavam o novih transnacionalnih družbenih prostorih v nastajanju. Za te raziskave je veljalo veliko etnografsko zanimanje in so bile prava »zakladnica«; iz nje so črpali opise vedenj in družbenih praks, v katerih se avtonomija migracij materialno izraža.⁶ Pristop, ki ga je definirala »nova ekonomija migracij«⁷ in se je v mednarodnih razpravah hitro uveljavil kot neke vrste nova ortodoksija, je poudarjal temeljni prispevek družinskih in »komunitarnih« omrežij, ki so vplivala na vse faze migracijskega procesa, nov impulz pa je dal posebej množtvu raziskav o »etničnih« oblikah podjetij. Ta podjetja nastajajo znotraj prostorov diaspore in transnacionalnih prostorov, ki jih ustvarjajo migracije: gre za oblike, v katerih prav družinska in komunitarna omrežja priskrbijo »socialni kapital«, ki na začetku konstituira surogat finančnega kapitala, s katerim razpolagajo velike multinacionalke.⁸

3.

Kritika »nove ortodoksije«, ki se uveljavlja v mednarodnih raziskavah o migracijah, mora po moji sodbi izhajati iz dejstva, da smo priče teoriji *družbene integracije* v polnem pomenu te besede. Prvič, v skladu s klasičnimi modalnostmi v javnem diskurzu v ZDA, znotraj katerega je »nova ortodoksija« nastala, se v veliki meri izteče v sklicevanje na migracije zaradi potrditve družbene mobilnosti po lestvici navzgor, ki naj bi bila značilna za kapitalistični sistem in samo državljanstvo ZDA. Proces izključevanja, stigmatizacije in diskriminacije, ki jih v literaturi seveda pogosto vzneseno poudarjajo, so v tem kontekstu čisti stranski učinki kapitalizma (in državljanstva); njegov v osnovi integrativni kod ni nikoli sporen, temveč prej razumljen kot nekaj, kar doživlja nenehne rekonstrukcije in izboljšave prav zaradi migracij. K tej točki se bomo vrnili. Drugič, »nova ortodoksija« izvaja neko bistveno potlačitev družbenih in političnih bojev migrantov, ki so na primer v Združenih državah v zadnjih letih vplivali na temeljito prenovo samih sindikatov, tako da so ti boji po 11. septembru znova dobili zalet in se najbolj izrazili v pobudi, imenovani »Immigrant Workers Freedom Ride« na zvezni ravni.⁹ Te boje »nova ortodoksija« vidi kvečjemu kot čiste odvisne spremenljivke modela vstopa v

⁶ Brettell in Hollifield 2000.

⁷ Massey et al. 1993; Portes 1997.

⁸ Cf. na primer Jordan in Düvell 2003, 74.

⁹ Caffentzis 2003.

državljanstvo, ki je v bistvu *tržen*;¹⁰ »nova ortodoksija« s tem predlaga predstavo državljanstva ZDA, ki je enostransko ekspanzivna in ki ne upošteva niti konstitutivne vloge dialektike vključitve in izključitve (posebej prek pozicije, ki so jo imeli tako imenovani *illegal aliens*) v svoji zgodovini niti svoje notranje hierarhizacije po etničnih in »rasnih« načelih, ki je ustvarila resnične figure tako imenovanih *alien citizens*.¹¹

4.

Tezo o avtonomiji migracij moramo torej redefinirati in umestiti v to ozadje, tako da bi z njo po eni strani reafirmirali konstitutivno zvezo med družbenim gibanjem migrantov (z elementi avtonomije in »presežka«, ki inervirajo njegov subjektivni profil) in *izkoriščanjem* živega dela, po drugi strani pa bi postavili v prvi plan *boje* migrantov in migrantk.¹² Te boje bi morali imeti v mislih zaradi modalnosti, skozi katere so povezani vzdolž celotnega loka migrantskega izkustva, in ne le kot ključni oporni termin za novo konceptualizacijo »rasizma«, ki bi se zavedala svojega nenehnega prestrukturiranja znotraj družbenih odnosov, označenih s prisotnostjo migrantov – a ne kot golih »žrtev«, temveč prav kot subjektov, ki izražajo upor in inovativne konfliktne prakse.¹³ V vsakem primeru je očitno – in to smo vedno poudarjali –, da odločanje o migracijah ne poteka znotraj praznega prostora. Sodobnih migracij ne moremo razumeti, ne da bi upoštevali radikalne in katastrofične preobrazbe, ki so jih programi strukturnega prilagajanja Mednarodnega monetarnega sklada povzročili v številnih afriških državah v osemdesetih letih, ter tuje investicije multinacionalk od šestdesetih let naprej, vključno z ustvarjanjem »območij produkcije, namenjene izvozu« in uničenjem tradicionalnega kmetijstva.¹⁴ Teza o avtonomiji migracij se tudi drži na varnostni razdalji od vsake estetizirajoče apologije nomadstva: s tem ko poudarja, kako je množstvo fenomenov, na katere smo na kratko opozorili, ob svojem času predstavljalo odgovor na družbene izbruhe in na zahteve po državljanstvu, ki so zaznamovale fazo tako imenovane dekolonizacije, poskuša opozoriti na bogastvo subjektivnih vedenj, ki se znotraj *tistega* polja izkustva kažejo v migracijah. Elementi *turbulence*, ki čedalje bolj zaznamujejo migracije,¹⁵ se v luči teze o avtonomiji migracij zdijo kot

¹⁰ Honig 2001, 81.

¹¹ Cf. Ngai 2003, posebej str. 5–9.

¹² Bojadžijev et al. 2004.

¹³ Bojadžijev 2002.

¹⁴ Cf. posebno Sassen 1988.

¹⁵ Papastergiadis 2000.

strukturni *presežki* glede na ravnovesja »trga dela«: od tega presežka je nenehno odvisna redefinicija dispozitivov izkoriščanja, skupaj z njegovimi učinki, ki se širijo na celoto sodobnega živega dela.

5.

Ko teče beseda o globalnem režimu obvladovanja migracij,¹⁶ da bi s to formulo označili strukturno *hibridni* režim uveljavljanja suverenosti, h katerega definiciji in delovanju se zatekajo nacionalne države (sicer v vse manj izključnem obsegu, vendar prav tu kažejo svojo vztrajnost v scenariju »globalizacije«), »postnacionalne« formacije, kot je Evropska unija, novi globalni akterji, kot je Mednarodna organizacija za migracije in nevladne organizacije s »humanitarnimi« nameni, mora biti jasno, da govorijo prav o *tem* režimu. Očitno je, da ta režim obvladovanja migracij ne meri na *izključitev* migrantov, čeprav so njegovi najbolj neposredni učinki utrditev mej in izpopolnjevanje dispozitivov zapiranja/izključevanja, temveč meri prej na uvrednotenje, na zvajanje elementov presežka (*avtonomije*) nazaj v ekonomske okvire in torej na *izkoriščanje* teh elementov, s katerimi so zaznamovana sodobna migrantska gibanja. Z drugimi besedami, cilj gotovo ni hermetično zapreti meje »bogatih držav«, temveč prej vzpostaviti sistem branikov, oziroma, v zadnji instanci, ustvariti »aktivni proces vključitve migrantskega dela prek njegove ilegalizacije«,¹⁷ če spet uporabimo formulacijo ameriškega raziskovalca, ki nam je posebej blizu. V tej točki lahko razumemo trditev Clauda-Valentina Marieja, ki je zapisana v poročilu OECD iz leta 2000, po kateri je imigrantski delavec, ki je »ilegalno« [clandestinamente] zaposlen v neformalni ekonomiji, z več vidikov emblem sedanje faze globalizacije. Poskusimo pogledati nekatere izmed teh vidikov *z naše perspektive* (ki ni enaka tisti iz poročila OECD). Lahko bi trdili, da je »ilegalni« migrant subjektivna figura, v kateri največja »fleksibilnost« dela, ki se v prvi vrsti kaže kot socialno vedenje delavca ali delavke, trči ob delovanje najbolj togih dispozitivov kontrole (in v skrajnem primeru zavrnitve) te iste fleksibilnosti. Nikakor ni bistvo v tem, da v »ilegalnem migrantu« vidimo novo potencialno »avantgardo« znotraj celotne razredne sestave, temveč v tem, da prek te specifične subjektivne pozicije razumemo prav sestavo sodobnega živega dela v njeni kompleksnosti, ki jo v tendenčno *globalni* dimenziji, po neki močno diverzificirani lestvici, zaznamuje različna zmes »fleksibilnosti« (mobilnosti) in kontrole. S te perspektive celotna kategorija trga

¹⁶ Cf. na primer Düvell 2002 in 2004.

¹⁷ De Genova 2002, 439.

dela, skupaj s segmentacijami, ki jo zaznamujejo,¹⁸ kaže svojo krhkost (svojo vrednost, ki je manj kot metafora) in pušča prostor za premislek o »srečanju« (če znova uporabimo marksistično kategorijo) med delovno silo in kapitalom, v katerem so prav glede obvladovanja mobilnosti takoj v igri odnosi oblasti in izkoriščanja. Ti odnosi, skupaj s svojim konstitutivnim nasiljem, vedno znova premešajo karte in zmotijo avtorje teoretskih modelčkov, s tem ko kažejo, na primer (če se omejimo samo na nekaj točk, ki so za nas nadvse pomembne), sodobnost izkoriščanja absolutne in relativne presežne vrednosti, formalno in realno podreditev dela pod kapital, nematerialno in prisilno delo, s tem ko osvetlijo strukturno zvezo med tako imenovano *ново ekonomijo* in novimi oblikami prvobitne akumulacije skupaj z njihovimi novimi omejitvami.

6.

Specifična prednost teze o avtonomiji migracij je torej v možnosti, ki jo ponuja, da z njo rekonstruiramo okvir transformacij sodobnega kapitalizma z vidika živega dela in njegove *subjektivnosti*. Glede tega moramo narediti korak nazaj in se vrniti (kakor smo med drugim že omenili) k presoji »nove ortodoksije«, ki se je v mednarodnem raziskovanju uveljavila prav v eni od tistih točk, v katerih na videz dopušča več prostora kot »avtonomija migracij«, to je pri upoštevanju ključnega deleža družinskih in komunitarnih omrežij. Ko na primer Alejandro Portes kritizira abstraktno podobo racionalnega posameznika kot protagonista migracijskih gibanj, kar je bila dolgo predpostavka neo-klasičnega pristopa, piše: »Če vsako stvar reduciramo na raven individualnega, pomeni, da smo raziskavo omejili na nesprejemljiv način ter si s tem zaprli možnost, da kot osnovo analize in napovedi uporabimo bolj kompleksne enote, kot so družine, sorodstvene mreže in skupnosti.«¹⁹ Samo na ta, drugi način lahko realno družbeno izkustvo vstopi v analitično polje. Na tem mestu lahko vidimo jasno vzporednico med kritiko, usmerjeno proti neo-klasični ekonomiji, ki jo je razvila »nova ekonomija migracij«, in komunitaristično kritiko liberalne teorije. Ta vzporednica najde svojo potrditev v stališčih glede imigracij, ki jih podpira Michael Walzer, po katerih je poglobitveni prispevek »migracijskih valov«, usmerjenih proti ZDA, prav v dejstvu, da migranti prinašajo v dar družbi, ki jih sprejme, tiste komunitarne korektive, tisti afektivni nadomestek družbene vezi, ki je za razvoj kapitalizma

¹⁸ Piore 1979.

¹⁹ Portes 1997, 817.

nenehno sporen.²⁰ Mislim, da bi nas ta vzporednica morala opozoriti na nevarnost nekritične uporabe referenc na družinska in komunitarna omrežja. Namreč, očitno je, in Bonnie Honig je to briljantno argumentirala v pomembni knjigi *Democracy and the Foreigner*,²¹ da je Walzerjev »progresivni« navdih primeren za to, da se brez težav zlije s serijo razprav, ki poudarjajo, da se lahko migranti in migrantke (nekateri in nekatere seveda bolj od drugih) spet prepoznajo v vnovični vzpostavitvi veljave družbenih vlog in pravil, ki so jih gibanja v zadnjih desetletjih na Zahodu problematizirala. To sklicevanje se ne zdi abstraktno oziroma manj primerno: celoten tržni sektor, ki je v močni ekspanziji, tisti sektor, v katerem delujejo transnacionalne poročne [matrimoniali] agencije, je nastal okoli moške zahteve po patriarhalni re-normalizaciji spolnih vlog znotraj družine, tako da je ponudil »poslušne in ljubeče žene«, za katere so »družina in želje moža edine stvari, ki nekaj štejejo.«²² Odveč je govoriti, da je ksenofilija, ki se opira na eksotizem in fantazije »nove moškosti«, v luči odkritja, da veliko žensk, ki so videti »poslušne in ljubeče«, v resnici zanima samo *green card* in izkoristijo prvo priložnost za ločitev, zelo primerna za to, da se spremeni v ksenofobijo.

7.

Mislim, da nam bežiščnice,²³ ki jim sledijo te ženske, s katerimi lahko primerjamo ravnanja številnih »ne-komunitarnih«²⁴ spolnih delavk v

²⁰ Cf. posebej Walzer 1992.

²¹ Honig 2001, 82–86.

²² Honig 2001, 89.

²³ [V izvirniku »linee di fuga« dobesedno pomeni »črte bega«. Za izraz »bežiščnice« se odločamo na osnovi njegove konceptualne vrednosti pri Deleuzu in kasneje pri Agambenu, pri katerih je francoski izraz za bežiščnico *ligne de fuite* uporabljen v smislu uhajanja bežiščnice predhodnim črtam dispozitiva: »Tu je črta subjektivacije znova nek proces, produkcija subjektivnosti v dispozitivu: mora se izvesti, kolikor jo dispozitiv dopušča in omogoča. Gre za bežiščnico [*ligne de fuite*]. Bežiščnica uhaja predhodnim črtam, beži pred njimi.« (Gilles Deleuze, »Kaj je dispozitiv?«, *Problemi*, št. 8–9/2007, str. 8.) Agamben točko bežiščnice poveže z elementom neobvladljivega v dispozitivu: »Težava profanacije dispozitivov [...] je zato toliko bolj nujna. Toda to ne bo mogoče, če tisti, ki so si zadali to nalogo, ne bodo zmožni poseči v procese subjektivacije ali v dispozitive, da bi prinesli na dan tisto Neobvladljivo [*Ingovernabile*], ki hkrati predstavlja začetek in bežiščnico vsake politike.« (Giorgio Agamben, »Kaj je dispozitiv?«, *Problemi*, št. 8–9/2007, str. 28.) V tem kontekstu uporablja izraz tudi Mezzadra, ko skuša migracije misliti kot presežek/prelom predhodnih črt v mreži dispozitivov nadzora in procesa kapitalističnega uvrednotevanja.]

²⁴ [Izraz v izvirniku »extra-comunitario« je utečen strokovni in pogovorni izraz, ki ga v italijansčini uporabljajo za označevanje vsega, kar prihaja iz držav zunaj Evropske

schengenski Evropi,²⁵ ponujajo privilegirano gledišče za razumevanje subjektivnosti migrantov in migrantk. Seveda ne gre za to, da bi reševali neoklasično ekonomijo in mislili migranta oziroma migrantko prek abstraktne figurice racionalnega posameznika. Mislim, da se lahko iz feminističnih raziskav migracij, zaradi dejstva, da so bile razvite v istem teoretskem polju, ki ga zaznamuje radikalna kritika te podobe racionalnega posameznika, veliko naučimo.²⁶ Tisto, kar sicer opisujejo kot rastočo feminizacijo migracij,²⁷ je s tega gledišča izredno zanimivo polje raziskovanja. Seveda imamo pred seboj procese, ki so globoko *ambivalentni*. Rhacel Salazar Parreñas²⁸ je v nedavno objavljeni raziskavi, v kateri je analizirala položaj filipinskih delavk v Rimu in Los Angelesu, kjer pomagajo v gospodinjstvih, opozorila na kompleksno igro med begom teh delavk od patriarhalnih odnosov v državi izvora, vlogo nadomestka za emocionalno in skrbstveno delo »emancipiranih« žensk na Zahodu, in reprodukcijo pogojev razredne in spolne dominacije, kar je danes seveda značilno za velik del žensk migrantk. Razpravo bi najverjetneje lahko poglobili in dopolnili, če bi imeli na voljo več raziskovalnega materiala o migracijah žensk znotraj »globalnega Juga«, s posebno pozornostjo na gibanja delovne sile, ki so zagotavljala produktivnost na »območjih proizvodnje, namenjene izvozu«. Vendar pa je gotovo, da so pri migracijah izraženi procesi desegregacije (ter, seveda, procesi nenehne rekonpozicije in »problematiziranja«) tradicionalnih sistemov pripadnosti. Ti procesi proizvajajo podobo migranta, ki je z analitičnega in političnega stališča sicer neuporabna, a kljub temu na široko kroži v mednarodni literaturi o migracijah, se pravi podobo migranta kot »tradicionalnega« subjekta, ki je popolnoma *vkopan* v družinska in komunitarna omrežja in nasproti kateremu stoji zahodni *individuum* (iz koristi ali kot izraz resentmenta). Če se spomnimo lacanovskega koncepta – njegovega predhodnika je mogoče najti že pri Marxu –, potem lahko rečemo, da je migrant/migrantka »razcepljeni« subjekt, ki živi kompleksen in protisloven odnos do pripadnosti, kakor koli slednjo že definiramo. Za elaboracijo *političnega* razumevanja sodobnih migracij moramo izhajati iz tega »razcepa«, ki je, če poenostavimo, točka spopada med individualnim de-

---

unije. Kljub temu da neposredni prevod »ne-komunitaren« v slovenščini izgubi pomen iz izvornika, smo se odločili zanj.]

²⁵ Andrijašević 2004.

²⁶ Med novejšo literaturo cf. na primer Ehrenreich in Hochschild 2004.

²⁷ Cf. na primer Castles in Miller 2003, 9.

²⁸ Parreñas 2001.

lovanjem in prostorskimi ter časovnimi okoliščinami, ki to delovanje omejujejo, tako da mu pripisujejo znak nepovratne privacije.

B.

V izogib nesporazumom naj povemo, da »zapreka« ni nič drugega kot metafora, ki pa morda niti ni tako posrečena. In ko govorimo o okoliščinah, v katerih bivajo migranti, moramo z metaforami ravnati pazljivo. Tendenco, ki je posebej razširjena v anglosaksonskih kulturnih študijah in s katero poskušajo glede migracij proizvesti raztelesene in estetizirajoče apologije nomadstva in izkoreninjenosti, smo že naznačili – a le, da bi do nje lahko zavzeli distanco. Tudi če pogledamo na pozicijo, ki je glede beguncev in migrantov postala absolutno privilegirana znotraj sodobnih filozofskih in teoretsko-političnih razprav (od Derridaja do Agambena, od Hardta in Negrija do Balibarja, če navedemo nekaj imen), se ne moremo izogniti občasnemu vtisu, da se v proliferaciji metafor in evokativnih podob izgubi prav materialno, lahko bi celo rekli čutno izkustvo migrantov in migrantk, z vso svojo težo *ambivalence*. S tem tvegamo pozabo, da je, rečeno s preminulim Edwardom Saidom, »izgnanstvo nekaj posebej privlačnega za mišljenje, toda nekaj groznega kot življenje«. ²⁹ Kljub temu lahko v prid uporabe metaforičnega jezika, a tudi kot zagovor svarila pred njegovimi omejitvami, navedemo izredno knjigo in fotografsko reportažo iz 70. let, ki je poskušala ilustrirati prav *izkustvo* imigrantskih delavcev. V tej knjigi (*A Seventh Man*) smo lahko prebrali naslednje:

Jezik ekonomske teorije je nujno abstrakten. Če si zastavimo za cilj ujeti sile, ki določajo življenje migranta, in jih dojeti kot del njegove osebne usode, potrebujemo formulacijo, ki ne bo tako abstraktna. Potrebujemo metafore: metafore pa so začasne in ne morejo nadomestiti teorije. ³⁰

Trideset let kasneje lahko dodamo, da potrebujemo metafore, toliko bolj v situaciji sodobnega globalnega kapitalizma, v kateri nam prav migracije – v nekaterih bolj inovativnih potezah – omogočajo, da jo ujameмо, in v kateri se zdi, da so povsem padle tradicionalne ločnice med ekonomijo, politiko in kulturo; v situaciji, v kateri ni več možno govoriti o izkoriščanju in uvrednotenju kapitala, ne da bi se ob tem vprašali, kako dojeti transformacije državljanstva in »identitet«; v situaciji, v kateri ni več mogoče govoriti o delavskem razredu, ne da bi istočasno upoštevali množstvo procesov deartikulacije ravni pripadnosti – procesov, na kate-

²⁹ Said 2002, 173.

³⁰ Berger in Mohr 1975, 41.

rih je odtisnjen neizbrisljiv znak subjektivnosti živega dela –, ki to situacijo ireverzibilno izoblikujejo kot *mnoštvo*. Položaj migrantov je postavljen natanko v točko, v kateri se ti procesi križajo: in tudi v na videz bolj abstraktnih filozofskih razpravah, v katerih si je položaj migrantov prislužil največjo pozornost, je navsezadnje prevladala nujnost refleksije o teh procesih.

9.

V smeri zaključka bi rad opozoril na nadaljnji problem, in sicer na *politično* definicijo položaja migrantov. Na kakšen način lahko dojamemo (in moramo dojeti!) boje migrantov, potem ko smo zarisali paradigmatski značaj takega položaja in opozorili na elemente avtonomije oziroma presežka, ki inervirajo sodobne migracije, razumljene kot *družbena gibanja*? Da bi razkril naše prve, delne odgovore, pa tudi da bi pokazal meje naše politične imaginacije, se bom skliceval na dve knjigi; izbral sem ju zato, ker menim, da spadata med najpomembnejše prispevke k teoretsko-političnim razpravam zadnjih let. Gre za knjigo Jacquesa Rancièra *Nerazumevanje* in za že omenjeno knjigo Bonnie Honig *Democracy and the Foreigner*. Splošne smeri Rancièrovega razmišljanja so znane, zato jih lahko grobo poenostavimo takole: politika obstaja zgolj kot subjektivacija dela, ki »z golim aktualiziranjem kontingentnosti enakosti katerih koli govorečih bitij, enakosti, ki ni ne aritmetična ne geometrična«, zmoti »štetje delov« (distributivna arhitektura), na katerem sloni tisto, kar sam Rancière, ki termin vzame pri Foucaultu, imenuje *policija*.³¹ Težko se upremo poskusu, da bi referenco na »delež tistih brez deleža«, okoli katere se vrti vsa Rancièrova razprava, brali skozi boje tako imenovanih *sans-papiers*³² leta 1996, se pravi leto po izdaji *Nerazumevanja*. Tako branje prava prav avtorizira sam Rancière, ko poudarja, kako naj bi bili »imigranti« v Franciji relativno nov subjekt, to pa iz preprostih razlogov: pred dvajsetimi leti naj bi se jim reklo »imigrantski delavci«, torej so imeli natančen *delež* v distributivnem mehanizmu določenega »policijskega« režima³³ (lahko bi dodali: fordističnega). Ko pa so imigranti (oziroma migranti, kakor jim pač raje rečemo) ostali brez deleža, so bili na dobri poti, da postanejo »naravni« kandidati za vlogo »deleža tistih

³¹ Rancière 2005, 43.

³² [Izraz *sans-papiers* dobesedno pomeni »brez papirjev«. Z njim v Franciji označujejo priseljence, ki nimajo uradnih dokumentov in dovoljenj za prihod v Francijo ter bivanje v njej.]

³³ Ibid.

brez deleža«; edino iz subjektivacije tega »deleža tistih brez deleža« lahko izvira *politično delovanje* in torej reinvencija univerzalnega, kot so v obdobju moderne lepo pokazali posebej proletarski boji in boji žensk. Razprava Bonnie Honig v bistvenih točkah ponovi Rancièrovo, četudi znotraj drugačnega analitičnega okvira: ko na zelo prepričljiv način kritizira homologijo med »ksenofilno« podobo tujca kot subjekta, ki lahko družbi, v kateri se je ustalil, nekaj dà, in »ksenofobno« podobo tujca kot subjekta, ki ima interes nekaj »vzeti«, Bonnie Honig – s premikom, ki je nedvomno občudovanja vreden – predlaga, da obrnemo termine in poskusimo misliti »prav ta 'vzeti' kot tisto, kar nam migranti lahko dajo«. ³⁴ Z drugimi besedami, *prakse*, v katerih se po Bonnie Honig izraža državljanstvo migrantov (tudi v okoliščinah radikalne izključitve iz pravno predpisanega državljanstva), bi s strukturnega vidika postavile pod vprašaj temelj demokracije, ob tem pa sprožile njeno gibanje onstran institucionalne oblike, v smeri njene poglobitve in ponovnega ovrednotenja, tako v intenzivnem kot v ekstenzivnem smislu (se pravi, onstran mej nacionalne države). Referenca na Rancièra je eksplicitna, in sicer v okviru razumevanja politike, v kateri tisti, ki niso del »štetja« »policijskih« režimov, s svojimi zahtevami sprožajo vznik »novih pravic, novih moči in novih pogledov«. ³⁵

1 □.

Ustavimo se za trenutek in pozorno poglejmo podobo »politične skupnosti«, ki tako dobi svojo obliko: Rancière pravi, da je politična skupnost »skupnost lokalnih, punktualnih prekinitev, prelomov, s pomočjo katerih egalitarna logika ločuje policijsko skupnost od nje same«. ³⁶ Zdi se mi jasno vidno, da imamo pred seboj teorijo, ki bi jo lahko definirali kot »radikalno demokratično«, v smislu, da je politični izbruh deleža tistih brez deleža mišljen kot moment deartikulacije specifičnega »policijskega« režima, kot moment *odprtja*, ki pa vendarle vzpostavi drug »policijski režim«, vključno z njegovimi deleži in njegovim »deležem tistih brez deleža«. Seveda poanta ni v tem, da bi Rancièrovo delo zvedli na notorično delo Ernesta Laclaua in Chantal Mouffe *Hegemonija in socialistična strategija*, knjigo, katere izid sega v leto 1985 in s katero se je debata o radikalni demokraciji začela. Rancièrova knjiga je po mojem mnenju neskončno

³⁴ Honig 2001, 99.

³⁵ Ibid., 101.

³⁶ Rancière 2005, 155.

bogatejša in zanimivejša, najprej zato, ker postavlja problem *proizvajanja* demokracije in je ne sprejema kot nekaj *danega* – kakor storita druga dva avtorja, izhajajoč iz svoje reinterpretacije koncepta hegemonije –, kar v zadnji instanci sovпада z *občostjo* politične »artikulacije«, ki se upira strukturno »parcialnemu« značaju posameznih družbenih bojev.³⁷ Vendar gre Ernestu Laclauu in Chantal Mouffe priznati »zaslugo«, da sta anticipirala konstelacijo problemov, ki je zaznamovala dolg zgodovinski cikel. Globalno gibanje zadnjih let v celoti je svoje delovanje vpisalo v referenčni okvir, ki ga lahko definiramo kot demokratično-radikalnega v širšem smislu – in »naravnost«, s katero je to gibanje govorilo jezik pravic, je po moji sodbi jasna ilustracija tega. Tudi najbolj zanimivi teoretski predlogi, ki so se pojavili v zadnjih letih (od Hardtovih in Negrijevih do Hollowayevih, če navedemo samo dva primera, ki se med seboj zelo razlikujeta), sicer poglobljeno prenavljajo ta okvir in ga raztegujejo, a ne ponujajo učinkovitih alternativ v smeri (intenzivnega in ekstenzivnega, kot smo videli pri Bonnie Honig) poglobljanja demokracije. Če se vrnemo k migrantom: tako raziskave Étiennea Balibarja kot naše politične in teoretske prakse so se v bistvu gibale znotraj istega scenarija.

1 1 .

Težava torej ni zgolj v tem, da so te razprave o demokraciji v nasprotju z dejstvi (v smislu, da je razvoj *realnih* demokracij v teh letih šel v povsem drugo smer). Gre za to, da razumemo, ali si je možno spet predstavljati diskontinuiteto v politični zgodovini moderne demokracije, prelom v kontinuiteti dominacije in izkoriščanja, na katerega se opira kapitalistični produkcijski način, ne da bi pri tem podlegli dogmam in gotovostim, ki jih lahko brez obžalovanja prepustimo preteklosti. Navsezadnje so bile to marksistične »sanje stvari«, revolucije, *komunizma*. Ne gre za to, da bi spet igrali igro komunizem proti demokraciji (kakor koli jo že definiramo): dojeli smo razlikovanje med demokracijo kot *institucionalnim sistemom* ravnovesja (kot obliko vladavine, če uporabimo klasične termine) in demokracijo kot *gibanjem*, sposobnim politično artikulirati množstvo subjektivnih instanc, ki presegajo tako institucionalno predpisano državljanstvo kot prevaro tržnih razmerij. Zdi se, da Slavoj Žižek to točko pogosto spregleda,³⁸ vendar pa ima po drugi strani zasluge, da je opozoril na vrsto problemov, o katerih tukaj razpravljamo. Če namreč pogle-

³⁷ Cf. Laclau in Mouffe 1987, posebej str. 132.

³⁸ Žižek 2004, 183–213.

damo, skupaj, na krizo sistemov *socialne države* v Zahodni Evropi in na krizo »realnega socializma«, lahko vidimo prav to razvezanost.³⁹ Vendar je poanta v tem, da mora biti med demokracijo kot obliko vladavine in demokracijo kot gibanjem vendarle vzpostavljen neki odnos, tega odnosa pa znotraj logik demokracije ni mogoče misliti drugače kakor v formah *ekvivalence* (z Rancièrovimi besedami, v formah »štetja delov«): z gledišča radikalne demokracije lahko elementi presežka in avtonomije, ki zaznamujejo sodobne migracije, če ostanemo pri naši temi, dobijo priznanje samo prek posredovanja s celoto razmerij, na katerih temelji fikcija trga delovne sile, toda ne da bi lahko bilo konstitutivno *nasilje* teh razmerij za njih sporno. Z drugimi besedami, tisto, kar se tukaj razkriva, in na kar so med drugim lepo opozorili žalostni pripetljaji ter v zadnji instanci neuspeh »analitičnega marksizma«, je ireduktibilnost *izkoriščanja* na katero koli teorijo pravičnosti. Morda lahko zdaj zasilno soglašamo s še eno metaforo: komunizem lahko danes mislimo kot *dopolnilo* radikalne demokracije; znotraj njenega okvira, a kot ireduktibilnega na njene logike; kot indikacijo mej demokratičnega gibanja in polja političnih možnosti, iz katerega je strukturno izključen. Zdi se mi, da se naše raziskave o avtonomiji migracij gibljejo v tej smeri, in sicer v toliko, kolikor bodo osvetlile bogat subjektivni splet instanc, v sodobnih migracijah izraženih v oblikah, ki niso zvedljive na dialektiko demokratičnega priznanja.

LITERATURA

- Andrijašević, Rutvica. 2004. »I confini fanno la differenza: (il)legalità, migrazione e tratta in Italia dall'est europeo«. *Studi culturali*, I, 1, str. 59–82.
- Berger, John in Mohr, Jean. 1975. *A Seventh Man. A Book of Images and Words about the Experience of Migrant Workers in Europe*. Harmondsworth: Penguin.
- Bojadžijev, Manuela. 2002. »Antirassistischer Widerstand von Migrantinnen und Migranten in der Bundesrepublik: Fragen der Geschichtsschreibung«. 1999. *Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts*, 17, 1.
- Bojadžijev, Manuela, Karakayali, Serhat in Tsianos, Vassilis. 2004. »L'enigma dell'arrivo. Su campi e spettri«. V: *I confini della libertà. Per un'analisi politica delle migrazioni contemporanee*, ur. Sandro Mezzadra. Rim: DeriveApprodi.
- Brettell, Cariline B. in Hollifield, James F. (ur.). 2000. *Migration Theory. Talking Across Disciplines*. London in New York: Routledge.

³⁹ Piccinini 2003.

- Caffentzis, George. 2003. »Guerra al terrorismo' e classe operaia americana«. *DeriveApprodi*, 24, str. 22–25.
- Castles, Stephen in Miller, Mark J. 2003. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World* (3. izdaja). New York in London: The Guilford Press.
- De Genova, Nicholas P. 2002. »Migrant 'Illegality' and Deportability in Everyday Life«. *Annual Review of Anthropology*, XXXI, str. 419–447.
- Düvell, Franck. 2002. »Die Globalisierung der Migrationskontrolle. Zur Durchsetzung des europäischen und internationalen Migrationsregimes«. V: *Materialien für einen neuen Antiimperialismus*, št. 7 (Die Globalisierung des Migrationsregimes. Zur neuen Einwanderungspolitik in Europa), str. 45–167.
- . 2004. »La globalizzazione del controllo delle migrazioni«. V: *I confini della libertà. Per un'analisi politica delle migrazioni contemporanee*, ur. Sandro Mezzadra. Rim: DeriveApprodi.
- Ehrenreich, Barbara in Russel Hochschild, Arlie (ed.). 2004. *Donne globali. Tate, colf e badanti*. Milano: Feltrinelli.
- Honig, Bonnie. 2001. *Democracy and the Foreigner*. Princeton: Princeton University Press.
- Jordan, Bill in Düvell, Franck. 2003. *Migration. The Boundaries of Equality and Justice*. Oxford: Polity Press.
- Laclau, Ernesto in Mouffe, Chantal. 1987. *Hegemonija in socialistična strategija: k radikalni demokratični politiki* (prev. J. Šumič-Riha). Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Marie, Claude-Valentin. 2000. »Measures Taken to Combat the Employment of Undocumented Foreign Workers in France«. V: *Combating the Illegal Employment of Foreign Workers*. Pariz: OECD, str. 107–131.
- Massey, Douglas S. et al. 1993. »Theories of International Migration: A Review and Appraisal«. *Population and Development Review*, 19, str. 431–466.
- Mezzadra, Sandro. 2001. *Diritto di fuga. Migrazioni, cittadinanza, globalizzazione*. Verona: Ombre corte.
- Moulier Boutang, Yann. 2002. *Dalla schiavitù al lavoro salariato*. Rim: Manifesto libri.
- Ngai, Mae M. 2003. *Impossible Subjects: Illegal Aliens and the Making of Modern America*. Princeton in Oxford: Princeton University Press.
- Papastergiadis, Nikos. 2000. *The Turbulence of Migration. Globalization, Deterritorialization and Hybridity*. Cambridge: Polity Press.

- Parreñas, Rhacel S. 2001. *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Piccinini, Mario. 2003. »Cittadinanza in saturazione. Note per una critica dei diritti«. *DeriveApprodi*, 24, str. 119–122.
- Piore, Michael J. 1979. *Birds of Passage. Migrant Labour and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Portes, Alejandro. 1997. »Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities«. *International Migration Review*, 31, str. 799–825.
- Raimondi, Fabio in Ricciardi, Maurizio. 2004. »Introduzione«. V: *Lavoro migrante. Esperienza e prospettiva*. Rim: DeriveApprodi.
- Rancière, Jacques. 2005. *Nerazumevanje: Politika in filozofija* (prev. J. Šumič-Riha). Ljubljana: Založba ZRC.
- Read, Jason. 2003. *The Micro-Politics of Capital. Marx and the Prehistory of the Present*. Albany: State University of New York Press.
- Said, Edward W. 2002. »Reflexions on Exile«. V: *Reflections on Exile and Other Essays*. Cambridge: Harvard University Press, str. 173–186.
- Sassen, Saskia. 1988. *The Mobility of Labor and Capital. A Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walzer, Michael. 1992. *What it Means to Be an American*. New York: Marsilio.
- Žižek, Slavoj. 2004. *Organs Without Bodies. On Deleuze and the Consequences*. London in New York: Routledge.

PREVEDEL BOŠTJAN NEDOH

